

FELSEFE DÜNYASI

2012/2 Sayı: 56 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Ahmet İNAM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Prof. Dr. Celal TÜRER
Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR
Doç. Dr. Şamil ÖÇAL
Dr. Necmettin PEHLİVAN

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S
INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

PK 21 Yenişehir/Ankara
Tel & Fax: 0 312 231 54 40

Fiyatı: ₺ 25 (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi: 00158007288336451
IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

ÇİFTE CİNAYET: “TANRI’NIN ÖLÜMÜ”NDEN “İNSANIN ÖLÜMÜ”NE

Sever IŞIK*

Giriş

Michel Foucault, Batı düşüncesinde bilgi sistemlerinin analizini yaptığı *Kelimeler ve Şeyler* kitabını meşum bir kehanetle, “insanın ölümü”nün ilanı-ya bitirir: “İnsan, düşüncemizin arkeolojisinin yakın tarihli olduğunu kolaylıkla gösterdiği bir icattır. Ve belki de yakınlardaki son”. Ona göre düşüncemizin zemini olan modern epistemenin değişmesiyle/sarsılmasıyla ‘insan, tıpkı denizin sınırındaki bir kum görüntüsü gibi’ kaybolacaktır.¹ Foucault, insanın/öznenin ölümüne ilişkin düşüncesi ile sosyal bilimin temelini oluşturan, düşüncenin/bilginin varlık ile uyum içinde olduğu ve varlığı temsil ettiği şeklindeki temel epistemolojik kabulü eleştirir. Bu eleştiri, epistemolojik olarak hakikatin yadsınmasını beraberinde getirir, ki bu da Platon’dan beri Batı felsefesinin temel yöneliminin yok olması anlamında felsefi bir devrime ve dönüşüme işaret eder. Gerçekte, Foucault’nun insanın ölümüne ilişkin kehaneti/yargısı mürşidi Nietzsche’nin Şen Bilim’de bir kaçığın ağzından ilan ettiği “Tanrı’nın ölümü”² ile birlikte değerlendirildiğinde yerli yerine oturacaktır. İnsanın ölümünün Tanrı’nın ölümüne içkin olduğunu defaaten ifade eden Foucault, antropolojik düşünceden kopuşun Nietzsche ile başladığını özenle vurgular. Nietzsche’nin ölümünü ilan ettiği şeyin Tanrı’nın ölümü değil, insanın ölümü olduğunu açıkça ifade eder.

Foucault’nun konuya ilişkin yorumlarında dikkat edilmesi gereken en önemli nokta şudur: Foucault mürşidi Nietzsche gibi ahlaki bir bağlamdan hareketle ya da Batı değerlerinin gözlemi sonucunda değil, Batı düşüncesindeki bilgi sistemlerinin arkeolojik analizi neticesinde insanın ölümü düşüncesine varır ve insanın ölümünün Nietzsche’nin Tanrı’nın öldüğüne ilişkin düşüncesinin metafizik ve epistemolojik bir neticesi olduğunu belirtir. Foucault, Tanrı’nın ölümünün ‘metafiziğin sonu’ anlamına geldiğinden hareketle insan bilimlerinin temeli olan epistemolojik öznenin yok olduğu kanaatine varır. Çünkü, metafi-

* Atatürk Üniversitesi, SBE Doktora Öğrencisi, severquista@gmail.com

1 Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler/ İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 1994, s. 499.

2 Friedrich Nietzsche, *Şen Bilim*, Çev. Levent Özşar, Bursa: Asa Yayınları, 2003, s. 130.

ziğin sonu insan bilimlerinin epistemolojik karakterli temel metafiziği olan özdeşleşmenin yok olmasını beraberinde getirir. Bu da ‘hakikatin sonu’ demektir. Vattimo’nun belirttiği gibi ‘hakikat’ nosyonunun çözülmesi Tanrı’nın ölümü ile yani şeydir.³ Tanrı’nın ölümü, artık doğru olmayanla çelişen, hakikatin keşfini garanti eden mutlak bir düşünce temelini olmadığı anlamına gelir.⁴ Tanrı’nın ölümü, Hıristiyanı değerlerin/ahlakın artık inanılmaz oluşu ve özünde nihilizm olan Avrupa insanının da ölmesi demektir. Artık, Tanrı öldüğü için “insan alt edilmesi gereken bir şeydir”.⁵ Gerçekte terimin Nietzscheci anlamı ile bizler son insanlarız, üst-insan tek başına bir aşma hareketi içinde Tanrı’nın yokluğunu da insanın yokluğunu da aşacak kişi olacaktır.⁶ Üstinsan/insanüstü Tanrı’nın/aşkının yerine geçeceğinden, geçmesi gerektiğinden insan ona yer açmak için Tanrı(sı) ile birlikte sahneden çekilecektir/çekilmelidir. Tanrı’nın çürümesi ve ölmesi varlığı, ontolojik olarak Tanrı’nın varlığına bağlı olan insanın da epistemolojik/kartezyen özne olarak ölmesi demektir.

Foucault, ölümünü haber verdiği insanın yakın tarihli bir icat olduğunu söyler. Ona göre 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyılın başına tarihlenen modern episteme içinde ortaya çıkan insan, mümkün bilginin nesnesi olarak inşa edilmiştir.⁷ Modern düşünceyi sahneye çıkaran büyük olay da “insanın doğuşu” ve insanın, bilimsel çalışmaların nesnesi yapılmasıdır.⁸ Zira, modern dönem öncesi klasik bilgide/epistemde insan yoktu. İnsanın yerine söyleme ait olan ve şeylerin düzenini temsil eden bir iktidar vardı.⁹ Bu sebeple Rönesans’ın hümanizması, klasiklerin rasyonalizmi insana dünya düzeninde istedikleri kadar ayrıcalıklı yer vermiş olsunlar, insanı düşünememişlerdir.¹⁰ İnsan gibi, ‘insan bilimleri’ de tıpkı kimya veya tıp veya herhangi başka bir bilim gibi modern episteme’ye mensupturlar; veyahut gramerin ve doğal tarihin klasik episteme’ye mensup olması gibi, insan da ‘modern episteme’ye dahildir.¹¹

3 Gianni Vattimo, *Modernliğin Sonu*, Çev. Şehabettin Yalçın, İstanbul: İz Yayınları, 1999, s. 210.

4 Vattimo, a.g.e., s. 49.

5 Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Çev. A. Turan Oflazoğlu, Bursa: Asa Yayınları, 1999, s. 25-26.

6 Michel Foucault, “Filozof Kimdir?”, *Felsefe Sahnesi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004b, s. 44-45.

7 Michel Foucault, “İnsan Öldü mü?”, *Felsefe Sahnesi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004a, s. 32.

8 J. W. Bernauer, *Foucault’nun Özgürlük Serüveni*, Çev. İ. Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005, s. 153.

9 Bernauer, a.g.e., s. 137-138.

10 Foucault, 1994, s. 414.

11 Foucault, 1994, s. 471.

Foucault, modern felsefenin insanı merkeze alan antropolojik karakterli bir felsefe olduğunu belirtir. Antropolojik düşünce/felsefe, insanı ve onun doğasını felsefe için çıkış noktası olarak alan, öznedeki temellenen bir bilinç felsefesidir. Foucault, Nietzsche'yi antropolojik düşünceye son veren, bizi "antropolojik uyku"dan uyandıran, "antropolojik alan"dan çekip kurtaran kişi olarak görür.¹² Nietzsche'den hareketle antihümanist eleştiri ile özneyi imtiyazlı ahlaki ve epistemolojik konumundan, düşüncesinin merkezinden uzaklaştırır¹³ ve sonunda "öznenin ölümü"nü ilan eder. Dikkat edilirse, Foucault'nun düşüncesinde Tanrı'nın ölümü, insanın ölümü, metafiziğin ölümü, hakikatin ölümü temaları iç içe geçer; ki, bunlara hümanizmanın ölümü ve modernliği ölümünü/sonunu da eklemek gerekir. Çünkü, bilen öznenin yok olması ile modern felsefenin, epistemenin varoluşunu sağlayan temeller yıkılır. Öte yandan modern felsefe de, Hegel ve Fauerbach örneklerinde görüleceği gibi insanın özgürlüğü ve Tanrı'nın ölümü teması, insanın bir tür teolojileştirilmesi ile neticelenir. Hümanizm de tam bu temel üzerinde vücuda gelir ve bir çeşit Tanrı olarak insanı her şeyin merkezine yerleştirir. İşte Nietzsche Tanrı'nın ölümünü duyururken, aynı zamanda, 19. yüzyılın hayal etmeye devam ettiği bu Tanrılaşmış insanı duyuruyordu¹⁴ ki, insanın sonu aynı zamanda hümanizmanın da, hümanist metafiziğin de sonu demektir. Çünkü insana merkezi ve dışlayıcı bir rol veren bir metafizik olmaksızın hümanizm mümkün değildir.¹⁵

İnsanın ölümü temasının, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası yükselen hümanizm eleştirileriyle ilişki içinde olduğunu belirtmek gerekir. Savaş sonrası, özellikle Fransa ve Almanya'da insanın ölümünün ilan edildiği çağda hümanizm kelimesi bir çok kişi tarafından politik kurumlar ve amaçlarla ilişkili görüldüğünden ve insan merkezci çağrışımları/imaları sebebiyle kirliliği kavram olarak görülmekteydi. Bu sebeple bu yıllar Fransa'da varoluşçuluğun ve yapısalcılığın yükselişe geçtiği yıllardır.¹⁶ Foucault'nun ve filozofların saldırılarına hedef olan hümanizm/homosentrizm, sosyal teorinin önemsiz boyutlarından biri değildir. Bilakis, 19. ve 20. yüzyıl sosyal ve politik teorisinin epistemolojik

12 Foucault, 1994, s. 443; Michel Foucault, "İhlale Önsöz", *Sonsuza Giden Dil*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2006, s. 59

13 D. West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, Çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998, s. 233-234.

14 Michel Foucault, "Foucault Sartre'a Cevap Veriyor", *Felsefe Sahnesi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004d, s. 108.

15 Vattimo, 1999, s. 86.

16 Béatrice Han-Pile, "The "Death of Man": Foucault and Anti-Humanism", in *Foucault and Philosophy*, Edited by Timothy O'Leary & Christopher Falzon, Blackwell Publishing Ltd. 2010, s. 112.

temelidir.¹⁷ Bu teoriler insan merkezli bir nesnel hakikat kavrayışının mümkün olduğu düşüncesi üzerine inşa edilmişleridir. Buna karşın Foucault, posthümanist ve postmodern teorinin temeli olarak insanın ölümünü ifade eder ve modern felsefenin son bulduğunu düşünür.

Bu makale Foucault'nun ilan ettiği “İnsanın ölümü” düşüncesi-ni Nietzsche'nin ilan ettiği “Tanrı'nın ölümü” düşüncesi ile ilişkisi içinde ele almaktadır. Amaç bu iki felaketvari ölüm ilanının Foucault'nun düşüncesinde ve daha geniş bir bağlamda Batı düşüncesinde ne anlam ifade ettiğini ortaya koymaktır.

Tanrı'nın Ölümünün Anlamı Olarak İnsanın Ölümü

Nietzsche, *Şen Bilim*'de Tanrı'nın ölümünü bir kaçığın/delinin ağzından haber verir. Nietzsche'nin kaçığına göre; “Tanrı öldü”. O’nu biz öldürdük ve hepimiz O’nun katiliyiz. Gerçekte olan bitenin bilincinde olan ve Tanrı’yı arayan kaçık, insanın, Tanrı'nın katili olduğunu söyler; fakat, kaçık, aynı zaman da Tanrı'nın çürümesinden de bahseder. Nietzsche, kaçığın duyurduğu bu “erken haber” olan Tanrı'nın ölümünü “büyük eylem” olarak niteler.¹⁸ Nietzsche'nin kaçığı, Tanrı'nın öldürüldüğünü; fakat, onu öldürenlerin kendilerinin de öldüklerinin ama bunun belirtilerin farkında/bilincinde olmadıklarını anlamıştır.¹⁹ Nietzsche, Tanrı'nın ölümünü Hristiyani değerlerin yok oluşu ile ilişkilendirir; “Tanrı'nın ölmesinin yanı sıra Hristiyan inancın artık inanılmaz olmasının, ilk gölgeleri Avrupa'nın üzerine düşmeğe başladı bile”²⁰ der. Nietzsche'nin bu sözü günümüze dek Avrupa düşüncesinde bir dönüm noktası olarak yorumlana gelmiştir. Yorumların ana çerçevesini ise ‘metafiziğin sonu’ düşüncesi oluşturur ve tüm yorumlar Batı düşüncesinde bir kopuşa işaret ederler. ‘Çekiçle felsefe yapan’ filozof, “Tanrı öldü” sözüyle, Batı düşüncesinin Tanrı anlayışıyla hesaplaşır.²¹ Heidegger'e göre Nietzsche'nin bu sözü Batı tarihinin iki bin yıldır süregelen yazgısını dile getirir.²² Batı felsefesini Platonculuk olarak anlayan Nietzsche için metafizik sona ermiştir. “Tanrı öldü” sözü yükümlülük getiren duyuyüstü

17 Susan Hekman, *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*, Çev. H. Arslan ve B. Balkız, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999, s. 221.

18 Nietzsche, 2003, s. 130.

19 Debra B. Bergofen, “Nietzsche’s Madman: Perspectivism Without Nihilism”. *Nietzsche as Postmodernist: Essays Pro and Contra* (Ed Koelb, Clayton), State University of New York Press, 1990, s. 65.

20 Nietzsche, 2003, s. 211.

21 Hüseyin Subhi Erdem, “Nietzsche'nin Tanrı İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Felsefe Dünyası*, 2007/1, sy. 45, s. 132.

22 Martin Heidegger, *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimler Çağı*, Çev. Levent Özşar, Bursa: Asa Kitabevi, 2001, s. 15.

dünyanın etkin bir gücü olmadığı anlamına gelir. Metafizik, artık değer/anlam ver/e/mez.²³ Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt'e* Tanrı'nın ölümüne ilişkin eş anlamlı iki versiyon sunar; bunların ilki Tanrı'nın yalnızca hastalıktan ölmesi diğeri de onun öldürülmesi, suikasta uğramasıdır. Her iki senaryoda da ölen aynı Tanrı'dır; ahlakın tanrısı ve yaratıcı olan metafiziğin tanrısı.²⁴ Nietzsche ahlaki bir bağlam içinde konuştuğundan metafiziğin sonundan ziyade 'ahlakın sonu'na büyük önem atfetmiştir. Ahlakın tanrısının ölmesi ise ister istemez metafiziğin tanrısının ölümüne de neden olur.²⁵

Tanrı'nın ölümü düşüncesi postmodern düşüncenin de mihenk taşıdır. Burada Tanrı'nın tarihe anlamını ve yönünü veren bir nihai gerçeklik olarak anlaşılması gerekir. Nietzsche'ye göre değerler gerçeğe dayanır ve değerler kirlendiğinden Tanrı'nın gücü belirgin bir şekilde azalmıştır. Eğer ilahi olan, dünyayı aşamıyorsa, o zaman kutsal, tecrübede dile geliyor demektir. Postmodernlerin diliyle Tanrı, artık bir "meta-söylem" statüsüne sahip değildir. Bu nedenle teolojik olan problem birden bire toplumsal ve tarihsel bir problem haline gelir.²⁶ Eğer Tanrı ölmüşse, toplumsal yaşamda her şey mümkündür. Böylece Nietzsche klasik metafiziğin sona erdiğini dile getirir.²⁷ Nietzsche'nin felsefesinde Tanrı'nın ölmesinin sebebi bilginin artık nihai sebepler peşine düşmemesi ve insanlığın da ölümsüz bir ruha inanma ihtiyacı duymamasıdır. Tanrı, kendi yasalarından biri olan 'hakikat arayışı' adına ölmüş olsa bile bu arayışın anlamı onunla birlikte kaybolmuştur.²⁸ Artık hakikat olan ve dolayısıyla sabit olan bir şey kalmamıştır. İnsan da bu nihilizme bağlı olarak antropolojik karakterli beşeri bilimlerdeki konumunu kaybetmiştir.

23 Heidegger, a.g.e., s.18.

24 Michel Harr, "Nietzsche'nin Arayışı, Nietzsche ve İlahi Olanın Dönüşümü", *Nietzsche ve Din*, Derl. ve Çev. Ahmed Demirhan, 2002, s.185.

25 Harr, a.g.e., s.185.

26 John W. Murphy, *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri*, Çev. Hüsametdin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000, s. 129.

27 Murphy, a.g.e., s.129. "Tanrı'nın ölümü" kavramsallaştırması, varlık ile düşüncenin özdeşleştirilmesi anlamında gelen metafiziğin sona erdiğine işaret eder. Varlığın yerine oluşu, özüne yerine eylemi koyan Nietzsche'nin felsefesi metafiziğin dışında kalmış olur. Bkz. A. Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, Çev. Olçay Kunal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, s. 127. Fakat bir çok yorumcu ise Nietzsche'yi metafizikçi olarak yorumlar. Heidegger'in Nietzsche'nin nihilizmine dair yorumları bu çerçevede değerlendirilebilir. Ona göre Nietzsche hiççiliği batı tarihinin "iç mantığı" olarak düşünür hiççilik Batı tarihinin temel süreci olması bakımından, her şeyden önce, aynı zamanda bu tarihin iç yasasıdır. Bkz. Heidegger, 2001, s. 23. Özünde düşünüldüğünde, hiççilik, daha çok Batı tarihinin temel olayıdır. Hiççilik öyle bir derinlik gösterir ki onun yayılması olsa olsa dünyanın yıkımıyla sonuçlanabilir. Hiççilik yeni çağın güç dünyasına çekilen yeryüzü halkalarının dünya tarihi hareketidir. Heidegger, a.g.e., s. 19.

28 Vattimo, 1999, s. 78, 210.

Değerlerin-ahlakın inanılmaz oluşu/yok oluşu nihilizme yol açar. Nietzsche'ye göre nihilizm süreci Tanrı'nın ölümü yahut yüce "değerlerin değersizleşmesi" olarak özetlenebilir.²⁹ Yıkılan değerler, Batı da iki bin yıllık sosyo-politik yapının ve insan varoluşun temeli olan ahlak, hakikat, bilgi vb. değerlerdir.³⁰ Burada Tanrı'nın ölümünü Tanrı'nın olmadığına dair metafizik bir değerlendirme olarak anlamamak gerekir. Tam tersine bu, insanlığın yahut Batı kültürünün bir tecrübesinin, yani "olgunun ilanı"dır. Bu olgunun mantıksal bir değeri yoktur, sadece herkesin bildiği tecrübeye yapılan retorik bir atıftır.³¹ Çünkü eğer Tanrı ölmüş ise yani temelci düşünce ve felsefi akıl tecrübeleriyle tarihsel süreçte çözülmüşse o zaman bir şeyi ispat etmenin tek yolu bu tecrübelere atıfta bulunmaktır.³² İşte bu tecrübeden hareketle Nietzsche, Batı tarihinin akışını metafizik bakımdan "hiççiğin serimlenmesi" ve yükselmesi olarak anlamıştır.³³ Fakat Nietzsche işi burada bırakmaz; Tanrı ve onunla birlikte var olan insanı aşmaya çalışan filozof şöyle der: "Tanrı ölmüşse de insanlığın tutumu yüzünden daha binler yıl gölgesi mağaralarda görülebilir ve biz onun gölgelerini de alt etmeliyiz".³⁴ Nihilizmi aşmak için yeni bir değer ve hedef olarak "üst insan" düşüncesini ortaya koyar ki, bu aynı zamanda modern epiteme içinde hayat bulan insanın sonu demektir.

Foucault dahil tüm yorumcuları Nietzsche'nin "Tanrı öldü" sözünün, ancak onun Zerdüşt'ün ağzından müjdelediği "üst-insan"/overman'ın doğuşu ile birlikte okunduğunda daha anlamlı hale geleceği ve yerli yerine oturacağı konusunda hemfikir gibidirler. Çünkü, Tanrı öldüğü için "insan alt edilmesi gereken bir şeydir."³⁵ Ve bu bağıntı noktası tam da Tanrı'nın ölümünden insanın ölümüne giden yoldur. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'ün girişinde Zerdüşt, on yıllık inzivadan sonra insanların arasına iner ve insanın alt edilmesi gereken bir şey olduğunu söyler, ardından dünya tarihine ait olan bir olay olan Tanrı'nın ölümünden sonra "yeryüzünün anlamı" olacak olan "üst-insan"ı haber verir.³⁶ Zerdüşt insanlığa, Tanrı'nın ölümü olayının nihilizmin hükümlerinin ötesine nasıl geçebileceğini göstermek amacıyla yaşamın yasası olarak "kendini alt etme"yi öğretmeye

29 Vattimo, 1999, s. 74.

30 Alan Milchman and Alan Rosenberg, "The Aesthetic and Ascetic Dimensions of An Ethics of Self-Fashioning: Nietzsche and Foucault", *Parrhesia*, No, 2, 2007, s. 44.

31 Vattimo, 1999, s. 218

32 Vattimo, 1999, s. 218

33 Heidegger, 2001, s. 12.

34 Nietzsche, 2003, s. 119.

35 Nietzsche, 1999, s. 25-26.

36 Nietzsche, 1999, s. 25.

çalışır.³⁷ Artık insan kendi çabası ile Tanrı'nın ölümüne karşılık vermek durumundadır.

Nietzsche'nin haber verdiği Tanrı'nın ölümünün metafiziğin sonu anlamına geldiği düşünen Foucault, bu nosyonun Batı düşüncesindeki tarihinin daha eski olduğunu düşünür. Ona göre Tanrı'nın ölümü nosyonu Hegel'de³⁸ Fauerbach'da ya da Nietzsche'de karşımız çıkmasına bağlı olarak farklı anlamlar taşır. Hegel'de akıl, Tanrı'nın yerini alır ve onun felsefesinde yavaş yavaş gerçekleşmekte olan şey insanın tinidir. Fauerbach'ta ise Tanrı, insanı yabancılaştıran yanılısamadır. Bu yabancılaşma ortadan kaldırıldığında insan özgürlüğünün bilincine varır. Son olarak Nietzsche'de ise Tanrı'nın ölümü metafiziğin sonu anlamına gelir; fakat, öncekilerden farklı olarak Nietzsche'nin düşüncesinde insanın yeri boş kalır; Tanrı'nın yerini alan kesinlikle insan değildir.³⁹ Oysa Hegel ve Fauerbach'ta Tanrı'nın ölümü aynı zamanda insanın tanrısal bir konum işgal etmesi anlamına gelmekteydi. Başka bir ifade ile katil olan insan, maktul olan Tanrı'nın yerine konmaktaydı. Ve bu felsefeler insan bilincine ayrıcalıklı bir statü tanıyarak insan merkezli bir düşünceyi, hümanizmayı ve hümanist bir metafiziği mümkün kıldılar. Oysa Nietzsche işte bu noktada onlardan ayrılmaktadır. Çünkü Nietzsche'de Tanrı'nın katili, Tanrı ile aynı akıbeti paylaşmakta ve ölüme mahkum edilmektedir. Aşağıda da anlatacağımız gibi ölümü, Tanrı'nın ölümüne içkin olan bu insan, Tanrı ile birlikte yok olacağından, Tanrı'nın yerini alacak olan "üst insan"dır. Yukarıda bahsettiğimiz Nietzsche'nin haber verdiği "üst insan" hümanizmanın, modern epistemenin ve sosyal bilimin epistemolojik öznesi olan insan değildir artık.

Girişte de belirttiğimiz gibi Foucault, insanın ölümü düşüncesine öncüsü Nietzsche gibi Batı dünyasının değerlerinin gözlemi ya da ahlaki bir etüt neticesinde değil, Batı bilimlerinin analizi/arkeolojisi sonucunda varmıştır. Başka bir ifade ile insanın ölümü düşüncesi onun Batı bilgisinin epistemolojik analizinin sonucudur. Onun vardığı netice özne olarak insanın ölümüdür. İnsanın beşeri bilim öznesi olarak doğuşu ve varoluşu ise modern epistemenin bir neticesidir. Bu sebeple Foucault, insanın "yakın tarihli bir icat"⁴⁰ olduğunu söyler ve öznenin ölümünün, Nietzsche'nin Tanrı'nın ölümü ilanına içkin olduğunu da açıkça belirtir. Ona göre Nietzsche'nin bahsettiği ölüm, gerçekte modern sosyal bilimin temelini oluşturan modern insanın/öznenin ölümüdür. Bu sebeple konunun daha

37 Keith Ansell-Pearson, *Kusursuz Nihilist - Politik Bir Düşünür Olarak Nietzsche'ye Giriş*, Çev. Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 138, 180.

38 Foucault'ya göre Hegel'in döneminde felsefenin sonunu geldiği kanısı yaygındı ve bu kanı bir ölçüde insanın ölümü teması ile çıkışıyordu. Foucault, 2004b, s. 45.

39 Foucault, 2004b, s. 45.

40 Foucault, 1994, s. 499; 2004a, s. 32

iyi anlaşılması için Foucault'nun insanın doğuşuna ve ölümüne ilişkin düşüncelerine kısaca bakmakta fayda vardır.

Foucault'a göre beşeri bilimlerin öznesi olan insan 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış olan modern episteme içinde oluşmuştur. Modern insanın ortaya çıkışı meselesinde Kant'a özel bir önem atfeden Foucault, modern öznenin "sonluluk analitiği" dediği ve Kant'ta birlikte başladığını belirttiği bir epistemolojik bağlam içinde mümkün olduğunu söyler. Arkeolojik düzeyde bedensel, çalışkan ve konuşkan varoluşu içinde saptanabilen modern insan ancak sonluluk biçimi olarak mümkündür. Modern kültür, insanı, sonluluğun ondan itibaren düşünebildiği için düşünebilmektedir. Bu koşullarda klasik düşüncenin ve onu önceleyen bütün düşüncelerin beden ve ruhtan, insandan ve onun evrenin içindeki çok sınırlı yerinden, onun bilgisini veya özgürlüğünü ölçen bütün sınırlardan söz edebilmiş olsalar da bunlardan hiçbiri, insanı hiçbir zaman modern bilgiye sunulduğu haliyle tanıyamamışlardır. Rönesans'ın hümanizması, klasiklerin rasyonalizmi insana dünya düzeninde istedikleri kadar ayrıcalıklı bir yer vermiş olsunlar insanı düşünememişlerdir.⁴¹ 16., 17. ve 18. yüzyılların kültürlerine biraz yakından baktığımızda bu kültürlerde kelimenin gerçek anlamı ile insanın hiç yerinin olmadığını fark ederiz. O dönemde kültür Tanrı ile, dünya ile, şeylerin benzerliği ile, uzayın yasaları ile, bedenle, tutkularla imgeleme meşguldü. Fakat insanın kendisi kesinlikle yoktu.⁴² Bu sebeple 18. yüzyıl sonuna doğru, yani Kant'a kadar, insan üzerine her düşünme ilk düşünce olan 'sonsuz' olanın düşüncesine oranla ikincildir.⁴³ İnsan bilimlerinin nesnesi olarak insan, klasik epistemenin temsil alanının çözüldüğü ve insan varlığının dünya karşısında mesafeli durarak, tasarımıyan özne olmaktan çıkıp, aynı zamanda yaşama, emek sarf etme, konuşma kapasiteleri çerçevesinde incelenebilecek, amaçlı ve tarihi belirlenmiş bir varlık haline, çağdaş bilimsel araştırmanın nesnesi haline geldiğinde ortaya çıkmıştır.⁴⁴ Yani insan, modern çağın eşiğinde bir özne olarak ortaya çıkmış ve aşkın olana başvurmadan evreni tasarımılamaya girişmiştir ki bu da bilginin deneyimin koşullarını aşamayacağını söyleyen Kant ile başlamıştır. Kant'tan bu yana felsefi söylem, mutlakın söylemenden ziyade sonluluğun söylemidir. Bu söylem insanın sonluluğundan, bilginin sınırlarından ya da özgürlüğün belirlenimlerinden söz eden bir felsefi söylemdir.⁴⁵

41 Foucault, 1994, s. 414.

42 Foucault, 2004a, s. 32.

43 Michel Foucault, "Felsefe ve Psikoloji", *Felsefe Sahnesi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004g, s. 28.

44 S. Best ve D. Kellner, *Postmodern Teori*, Çev. M. Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 61.

45 Michel Foucault, "Foucault Sartre'a Cevap Veriyor", *Felsefe Sahnesi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004d, s. 196.

Modern episteme içinde ortaya çıkan insan “sonluluk analitiği”nin içinde garip bir “amprik-aşkın çift”tir. Çünkü insan hem bilgiyi mümkün kılan hem de bilginin edinileceği bir varlıktır.⁴⁶ Foucault, bu antropolojik karakterli düşünce- nin doğuşunu modernliğimizin eşiği olarak görür. Dolayısıyla modernliğimizin eşiği, insanın incelenmesinde nesnel yöntemlerin uygulanmaya kalkışıldığı anda değil de, insan adı verilen amprik-aşkın çiftin oluştuğu günde yer almaktadır. Ona göre antropoloji, tıpkı insan analitiği gibi modern düşünce içinde kesinlikle kurucu bir rol oynamıştır ve ondan hâlâ büyük ölçüde kopabilmiş değiliz.⁴⁷ Foucault’nun insanın amprik-aşkın çift oluşundan kastı insanın/öznenin beşeri bilginin hem üretici hem de ürünü oluşudur; ki, Foucault, bunun sosyal bilimlerin paradoksu olduğunun farkındadır. Bu satırlardan da anlaşılabilirliği gibi modern insan epistemolojik bir gerilim içindedir. Foucault, modern felsefenin insanı bilginin hem nesne hem de öznesi olarak bir dizi istikrarsız eşlemeler içerisinde nasıl inşa ettiğini betimler. İnsanın dışsal güçler tarafından belirlenmekle birlikte bu belirlemenin farkında olduğunu ve kendisini belirlenimden kurtulabileceğini ima eden cogito/düşünce dışı (unthought) eşlemesi; tarihin insanı öncelendiği ama insanın tarihin açılmadığı fenomenolojik kaynak olduğu, kökenin geri çekilme ve geri dönüşü eşlemesi insanın dışsal dünyayı oluşturduğu ve onun tarafından oluşturulduğu, *a priori* kategoriler (Kant) yoluyla da bilincin kendini amprik dünyadan temizleyip arılaştırılmasına izin veren “indirgeme” yordamları (Husserl) yoluyla bilgi için güvenli temellerin bulunduğu aşkın/amprik eşlemesi. Bu eşlemelerin her birisinde hümanist düşünce ve düşünen öznenin önceliği ve özerkliğini dinçleştirmeye ve onun öteki olan her şeyin üzerinde egemenlik kurmaya girişir.⁴⁸

Foucault’ta göre antropoloji Kant’tan kendi zamanımıza kadar, felsefi düşünceye hükmeden ve yol gösteren temel düzen olmuştur. Fakat, şimdi, tarihimizin bir parçası olarak gözlerimizin önünde çözülmektedir.⁴⁹ İşte çağdaş düşünce- nin kendisini adanmış olduğu bu antropolojinin kökünden koparılması yönündeki ilk çabayı Nietzsche’nin deneyinde görmek gerekir. Çünkü, Nietzsche, filolojik bir eleştiri boyunca, belli bir biyolojizm boyunca, insan ile Tanrı’nın birbirlerine ait oldukları, ikincisinin ölümünün birincisinin yok olmasıyla eşanlı olduğu ve üst insanın vaat edilmesinin her şeyden önce insanın ölümünün kaçınılmazlığını işaret ettiği noktayı bulmuştur. Bize burada, aynı anda hem vade hem de görev olan bu geleceği sunan Nietzsche, çağdaş felsefenin düşünmeye oradan itibaren başlayabileceği eşiği vurgulamaktadır; bu gelecek kuşkusuz, felsefenin

46 Foucault, 1994, s. 414.

47 Foucault, 1994, s. 441.

48 S. Best ve D. Kellner, 1998, s. 61.

49 Foucault, 1994, s. 444.

üzerine uzun zaman sarmaya devam edecektir. Eğer geri dönüş gerçekten felsefenin sonuysa, insanın sonu da, felsefenin başlangıcının geri dönüşüdür. Günümüzde, ancak kayıp insanın boşluğunun içinde düşünülebilmektedir.⁵⁰

Görüleceği gibi modern episteme antropolojik karakterli oluşu sebebi ile doğal olarak hümanizma ile ilişki içindedir. Bu sebeple Foucault, hümanizmanın ancak modern dönemde ortaya çıktığını söyler ve yukarıda bahsettiğimiz epistemolojik bağlamdan hareketle eleştiri oklarını hümanizmaya yöneltir. Çünkü hümanizma, insana ilişkin düşüncesi ve onun felsefi olarak temellendirmesi ile aslında bir metafiziğe dönüşmüştür. Foucault'nun nazarında hümanizma yüzyılı olan 19. yüzyılda İnsan fikri önceki yüzyıllarda Tanrı'nın gördüğü işleve çok yakın bir işlev görür.⁵¹Kendi bilincinin ve kendi özgürlüğünün öznesi olan insan, özünde Tanrı'nın bir tür bağlantılı imgesidir. 19. yüzyıl insanının bir anlamda kendisini teoloji konusu haline getirmesine yol açan şey, insanın bir tür teolojileştirilmesi, Tanrı'nın yeryüzüne geri dönüşüydü. Fauerbach, “göklere saçılmış hazineleri yeniden yeryüzüne kazandırmak gerekir” dediğinde, geçmişinde insanın Tanrı'ya ödünç verdiği hazineleri insanın kalbine yerleştiriyordu. İşte Nietzsche Tanrı'nın ölümünü haber verirken, aynı zamanda, 19. yüzyılın hayal etmeye devam ettiği bu tanrılaşmış insanın ölümünü duyuruyordu; ve Nietzsche üst insanın gelişini duyurduğunda, insandan çok Tanrı'ya benzeyen bir insanın gelişini değil, Tanrı ile artık hiç bir ilişkisi kalmamış ama onun imgesini taşımaya devam eden bir insanın gelişini duyuruyordu.⁵² Bu nedenle Nietzsche'yi bizi diyalektik⁵³ düşünce ile antropolojinin ile iç içe geçtiği “antropolojik uyku”dan uyandıran, “antropolojik alan”dan çekip kurtaran kişi olarak gören⁵⁴ Foucault'a göre insanın ölümü, Nietzsche'nin Tanrı'nın ölümünün insanın belirişi değil, kayboluşu olduğunu, çünkü bunların hem ikiz kardeşler

50 Foucault, a.g.e., 1994, s. 443.

51 Michel Foucault, “Kimsiniz Siz Profesör Foucault?”, *Felsefe Sahnesi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 2004c, s. 104. Tanrı'nın imgesi olarak insanı Tanrı'nın yerine ikame eden bir metafizik olan hümanizmin insanın ölümü ile son bulacağı açıktır. ile ilişkisi içinde insanın ölümü hümanist bir metafiziğin ölümüdür. Vattimo'nun belirttiği gibi hümanizm Tanrı'nın ölümü sebebiyle bunalımdadır. Başka bir ifade ile hümanizmanın bunalımının gerçek özü Tanrı'nın ölmüş olmasıdır. Hümanizmanın krizi ile Tanrı'nın ölümü arasındaki ilişki paradoksal bir ilişkidir. Çünkü hümanizma insanı kainatın merkezine yerleştiren ve onu Varlık'ın efendisi yapan bir perspektiftir. Bkz. Vattimo, 1999, s. 86.

52 Foucault, 2004d, s. 107

53 Foucault, analitik aklın hümanizm aile bağdaşmadığını fakat, diyalektik aklın beraberinde hümanizmayı getirdiğini belirtir. Çünkü diyalektik, tarih felsefesidir. İnsan pratiğinin felsefesidir. Yabancılaşmanın ve uzlaşmanın felsefesidir. Tüm bu sebeplerle özünde bir kendine dönüş felsefesi olduğundan, diyalektik insan varlığına, sahici ve hakiki bir insan olacağını vaat eder bu ölçü içerisinde, hümanist bir ahlaktan ayrı olamaz. Bkz. Foucault, 2004a, s. 33.

54 Foucault, 1994, s. 443; 2006, s. 59.

hem de birbirlerinin baba oğlu olduğunu göstermesiyle başladı: Tanrı öldüğüne göre insan da aynı zamanda kaybolmadan edemezdi.⁵⁵ İnsanın kökünün arandığı bir dönemdeki bu kayboluşu, insan bilimlerinin kaybolacağı anlamına gelmez. Fakat, insan bilimleri bugün bu hümanizmanı kapattığı ya da tanımlamadığı bir ufukta açılacaktır. Özetle, insan felsefede kaybolmaktadır.⁵⁶

Bilgi Teorisinin Teolojiden Kopuşu ve Epistemolojik Özne Olarak İnsanın Tanrı ile Birlikte Ölümü

İnsanın ölümünü kartezyen sujenin ölümü olarak değerlendiren Foucault'ya göre bilgi teorisinin kesin olarak teolojiden kopuşu Nietzsche'nin analizi ile başlar.⁵⁷ Nietzsche, Batı düşüncesinden iki noktadan ayrılır. Birincisi; bilgi ile eşya arasındaki kopmadır. Batı felsefesinde bilinecek şeylerle bilginin kendisinin süreklilik ilişkisini mümkün kılan ve bilgiye dünyadaki şeyleri gerçekten bilme gücünü sağlayan ve bilginin sürekli hata, yanılsama keyfilik olmamasını sağlayan Tanrı idi. Descartes'tan beri ve hatta Kant'ta bile bilgi ile bilinecek şeyler arasında bir uyum olmasını sağlayan bu ilkedir. Bilginin dünyadaki şeyler üzerinde temellenen bir bilgi olduğunu kanıtlamak için Descartes Tanrı'nın varlığını kabul eder. İkinci olarak, bilgi ile bilinebilecek şeyler arasında hiçbir ilişki yoksa, bilgi ile bilinen şeyler arasındaki ilişki keyfi ise, bu artık Tanrı'nın değil, birliği ve egemenliği içindeki öznenin de yok oluşudur.⁵⁸ Bilen ve bilinen ilişkisi iktidar ve şiddet ilişkisi ise bilgi sisteminin merkezinde Tanrı'nın varlığı artık zorunlu değildir. Bilgilerimizin garantörü olan Tanrı'nın ölmesi ile beraber insanın verili herhangi bir hakikati kabul etmesi veya araması da artık söz konusu edilemez. Çünkü artık bilgilerimizin dünya ile uyum içinde olmasını sağlayan bağ ortadan kalkmıştır.

Batı düşüncesinde filozoflar çoğunlukla özne ile bilinci özdeşleştirmişlerdir. Transandantal düzeyde özne ile bilincin özdeşleştirilmesi Descartes'tan başlayarak 19. yüzyıla kadar Batı felsefesinin karakteristik özelliği olagelmiştir. Nietzsche, bu özdeşleştirmeye karşı ilk ve en sert saldırılardan birini başlattı.⁵⁹ Netice olarak bugün Descartes'tan bu yana önceliği özneye vermiş olan tüm felsefe/ler günümüzün önünde çözülmektedir.⁶⁰ 20. yüzyılın ortalarına kadar de-

55 Michel Foucault, "Filozof Foucault Konuşuyor. Düşünün!", *Felsefe Sahnesi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004ı, s. 315-317.

56 Foucault, 2004d, s. 107

57 Michel Foucault, "Hakikat ve Hukuksal Biçimler", *Büyük Kapatılma*, Derl. T. Birkan; Çev. I. Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000, s.173.

58 Foucault, 2000, s. 172-173.

59 Michel Foucault, "Kültür Sorunları: Foucault-Pretti Tartışması", *Felsefe Sahnesi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2004e, s. 293.

60 Michel Foucault, "Michel Foucault Son Kitabını Açıklıyor", *Felsefe Sahnesi*, Çev. Işık

vam eden antropolojik karakterli modern epistemenin merkezi öznesi ve nesnesi insandı. Modern epistemeyi, insanlık için epistemolojik paradoks yaratan bir durum olarak algılayan Foucault'ya göre, içinde yaşadığı toplumsal deneyimin ürünü olan insan, aynı zamanda tümdengelsel bilginin aracılığıyla bilgiyi kurandır. Böyle bir epistemolojik gerilim fazla sürmez ve sonunda modern episteme düşüncenin temeli olan insan fikri, karanlığa gömülürken, empirik ve aşkın bir icat olan insan da kesin olarak ortadan silinecektir.⁶¹ Foucault, bize beşeri bilimlerin dayanağı olan aşkın öznenin sahneyi terk ettiğini söylemektedir.

Tanrı'nın ölümünü mutlak olanın sona ermesi olarak değerlendiren Didier Eribon, bu durumun aynı zamanda "insanın ölümü" anlamına geleceğinden hareketle Tanrı'nın ölümünün bir çifte öldürmeyi gerçekleştirmiş olan davranışın içinde ortaya konulmuş olacağını; böylelikle de, sonluluğu içinde sonsuzdan ayrılamaz olan insanın ölümüyle ancak Tanrı'nın ölümünün gerçekleşebileceğini kaydeder.⁶² Deleuze'un de ifade ettiği gibi Tanrı'nın ölümü düşüncesi, insanın ölmesiyle ve insanın egosunun parçalanıp dağılması ile hedefine varabilecektir.⁶³ Zaten Nietzsche'nin haber verdiği olay katilin sonu, insanın çehresinin gülüşü içinde paramparça olması ve maskelerin geri dönüşüdür. Şeylerin akışının içinde bulunduğu zamanın parçalanmasıdır; aynı'nın geri dönüşüyle insanın mutlak dağılmasının özdeşliğidir.⁶⁴ Foucault'ya göre Nietzsche'nin ilan ettiği şey; "Tanrı'nın mevcut olmaması veya ölümü değil de, insanın sonudur". Çünkü sonuncu insan, Tanrı'yı öldürmüş ve kendi dilini, düşüncesini ve gülüşünü onun mekanına yerleştirerek, varoluşunu ve iradesini bu cinayet üzerine bina etmiştir. İnsan, "Tanrı'yı öldürdüğü için kendi sonluluğuna kendi karşılık vermek zorundadır; fakat, Tanrı'nın ölümünün içinde konuştuğu, düşündüğü ve var olduğu için, cinayeti de ölmeye adanmıştır".⁶⁵ Klossowski ise şöyle der: "Tanrı birliğin garantisi idi. Eğer Tanrı ölürse özdeşleşmenin garantisi kalmazdı, insan hiçbir şekilde özdeşleşemezdi. Yani Tanrı'nın ölümü daha başlangıcında insanın ölümünü içinde taşımaktaydı. Tanrı'nın ölümünden sonra onun yerini alan insanın ölümü kadar normal bir şey olamazdı".⁶⁶ Diğer yandan içinde bulunduğumuz

Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004f, s. 184-193.

61 Alun Munslow, *Tarihin Yapısökümü*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 197.

62 Veli Urhan, *Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000, s. 87.

63 Fahrettin Kökoğlu, "Nietzsche ve Modern İnsanın Sonu", *Tezkire*, sy. 25, 2002, s. 108. Nietzsche'nin "insan üstü"nü "insanın sonu" temasıyla birleştiren ilk düşünür Deleuze'dür. O, şöyle der: "Varlığı suçlamayan ve onu değersizleştirmeyen insana hala insan denebilir mi? O artık insan gibi düşünebilir mi? O, insandan başka bir şey, belki de insanüstü bir şey olmaz mı?" Bkz. Kökoğlu, a.g.e., s. 114.

64 Foucault, 1994, s. 497.

65 Foucault, 1994, s. 497.

66 Ali Akay, *Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000, s. 100.

dünya, sonluluğumuzun ve sınırlılığımızın vardığı yerdir. Bu nedenle biz her zaman ve durumda tarihle temas içindeyiz. Varlığımızın ve hayat formlarımızın tarihselliğinin kabulü, hem modernitenin hümanist metafiziğiyile, hem de Aydınlanma'nın optimizmiyle karşıtlık içindedir.⁶⁷ Ve tarihin ortasında sonlu bir şekilde var olmak, insani olan her şeyin, bütün hayat tarzlarının yok olmasının ve dönüşmesinin mukadder olması anlamına gelir. "İnsan düşüncemizin arkeolojisinin yakın tarihli olduğunu kolaylıkla gösterdiği bir icattır. Ve belki de yakınlardaki son".⁶⁸

Son olarak Nietzsche ve Foucault'nun Tanrı'nın ve tabii ki insanın ölümüne karşı takındıkları felsefi tutuma dair bir farkı belirtmek gerekir. Nietzsche'nin düşüncesinde Tanrı'nın ölümüne karşı hem olumlayıcı hem de olumsuzlayıcı bir tutumun izlerini sürmek mümkündür. Çünkü Nietzsche, bazı pasajlarda Tanrı'nın ölümü sebebiyle acı çeken ve onu arayan⁶⁹ bir portre çizer. Nietzsche'nin kaçığı cinayeti işlemiş olmanın ağır mesuliyeti içinde kirlenmekten, arınmaktan, kefareten, yeryüzünün güneşinin sönmesinden bahseder.⁷⁰ Şen Bilim'de Tanrı'nın ölümünün ilan edilmesini çevreleyen atmosfer kozmik bir felaket karşısındaki endişe ve korkunun atmosferidir. Bu ölüm kesinlikle mutlu bir hadise değildir. Söz konusu eserde "Tanrı öldü, biz öldürdük" onu dense bile vurgu "cinayet" ve beşeri sorumluluk üzerine olmaktan ziyade felaketin korkutucu ve apokaliptik doğası üzerindedir. Zira antik Tanrı yeryüzünün güneşi gibi idi. İnsan onları kopardı, birini diğerinden ayırdı ve böylece yeryüzü güneşten ayrılmış olarak sonsuz bir karanlığa düşmektedir. Yeryüzü artık ne entelektüel ne de duyumsanabilir ışık olarak merkezi bir konuma sahip değildir. Bu felaketvari hadisenin devam etmesi kendi ölümümüzle, beşeri ırkın ölümü ile sonuçlanacak dayanılmaz bir kriz olarak temsil edilir.⁷¹

İnsanın yaratıcı ve kendi varlığını temellendirici bir yaklaşımını esas alan, Tanrı'nın işlevinden çok insanın varlığına, eylemlerinin değer koyucu ve yaratıcı özelliğine vurgu yapan⁷² diğer Nietzsche ise, Tanrı'nın ölümünü şevkle onaylar ve bunu bir fırsat olarak görür. Tanrı'nın gölgelerinin yeryüzünü karartmasına izin vermeme ve doğayı tanrısallıktan kurtarma çağrısında bulunur. Böylelikle düzenin, biçimin ve güzelliğın yokluğunu ifade etmeye çalışır.⁷³ Bu perspektiften

67 C. Falzon, *Foucault ve Sosyal Diyalog*, Çev. H. Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001, s. 14.

68 Foucault, 1994, s. 499.

69 Heidegger'e göre Nietzsche "tutkulu bir şekilde Tanrı arayışındaki son Alman felsefeci"dir. Bkz. Heidegger, 2002, s. 44.

70 Nietzsche, 2003, s. 130.

71 Harr, 2002, s. 184.

72 Erdem, 2007, s. 126.

73 Foucault, 2000, s. 173.

Nietzsche felsefesinde nihilizm değerlerin yeniden değerlendirilmesi, ve sağlıklı bir varoluş biçiminin geliştirilmesi doğrultusunda başarılı bir meydan okumadır. Dahası, Nietzsche için Tanrı'nın ölümü nostaljik bir olay değil, özgürleşmenin önemli bir görünümü ve ahlaki özerklik doğrultusunda atılmış bir adımdır. Onun için Tanrı'nın ölümü bir trajedi değil, etik varoluşun yeni bir kipine açılan bir vaattir.⁷⁴ Bu Nietzsche'ye göre Tanrı ölmüşse de insanlığın tutumu yüzünden daha binlerce yıl gölgesi mağaralarda görülebilir ve biz onun gölgelerini de alt etmeliyiz.⁷⁵

Foucault'da müridinin eserlerinde izine rastlanan kederden eser yoktur. O, Tanrı'nın ve insanın ölümünü onaylar ve daha öte bundan huzur duyar gibidir. Foucault'ya göre olup biteni söyleyen kişi olarak filozofun görevi günümüzde insanlığın belki de mitsiz, yani Tanrı ve insanlık fikri olmaksızın, işleyebileceğini keşfetmeye başladığını kanıtlamaktan ibaret olacaktır. Felsefelerin ve dinlerin ortadan kaybolması kuşkusuz bu türden bir şeye denk düşer.⁷⁶ Yine ona göre insanın yeni bir icattan, iki yüzyıldan daha fazla bir geçmişi olmayan bir biçimden, bilgimizin içindeki sıradan bir konumdan ibaret olduğunu ve bu bilginin yeni bir biçim bulmasıyla hemen yok olacağını düşünmek rahatlatıcıdır ve derin bir sükûnet vermektedir.⁷⁷

Sonuç

Özneyi, modern felsefe ile insan bilimlerini, başlangıçlarından itibaren köstekleyen bir tür göbük bağı olarak gören Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*'de, modern epistemoloji ve insan bilimlerinin Descartes'tan sonra problematik hale gelen ilişkisini tartışır. O, özellikle, insan bilimlerinin oluşumunu sağlayan entellektüel dönüşümlerle ilgilenir. Bu en açık ifadesini, Kant'ın tüm bilgi ve deneyimlerin mutlak koşulu olan özneyi ele geçirmek için, onu doğa ve tarihin olumsuzluklarından kurtaran transandantal felsefesinde bulur. Bu tertibin başarısızlığı, yani öznenin sonlu tarihsel bir varlık olduğunun farkına varılması, epistemolojiyi görünüşte çözümsüz olan bir problemle baş başa bırakır. Eğer bilgi sonlu ya da olumsal bir özneye temellendirilirse, bu takdirde bilginin koşulları ne zaman dışı, ne de tümel olur ve mutlak hakikat diye bir şey erişilemez olup çıkar. Kant'ın 'sonluluk analitiği' adını verdiği bu güçlüğü, modern felsefenin epistemolojik bilmeceğine ta baştan beri dahil edilmiş bulunan 'insan bilimleri' için de ciddi sonuçları vardır. Bilgiyi, bilginin öznesi olarak insanda temellendirmek, insanı kendi bilgisinin bir nesnesi haline

74 G. Stauth; S. Turner, *Nietzsche'nin Dansı*, Çev. M. Küçük, Ankara: Ark Yayınları, 1997, s. 268.

75 Nietzsche, 2003, s. 119.

76 Foucault, 2004c, s. 104.

77 Foucault, 1994, s. 22.

getirir.⁷⁸ Bu durum, epistemolojik olarak insanı bir paradoks içinde bırakır. Bir yandan insanı bilmek, özünde hepsi de bir birey olarak insanı doğuşundan önce biçimlendiren yaşam, çalışma ve dil olguları çerçevesinde somut insan varlığının belirlemelerini kavramaya varır. Ama öte yandan insan oğlunun bu dünyadaki destanının deneysel içerikliğini açığa çıkarmaya yönelik bilginin psikolojik doğasını ve toplumsal tarihini araştırmak, kaçınılmaz olarak bizi belirli bir düzeyde, aşkın bir aklı varsaymaya götürür. Çünkü doğruyu yanlıştan, bilimi ideolojiden ayırmak için bilgi, bir dış dayanağın eleştirel standardına gereksinim duyar. Bunun sonucu olarak, modern epistemde bilginin dayanak noktası olan insan, “hem deneysel hem deney üstü” olan garip bir iki parçalı varlık olmak zorunda kalır. Bu epistemolojik zorunluluğu doyurucu biçimde yerine getirmek neredeyse olanaksızdır. Sonuç itibariyle, böylesine belirsiz bir bilgi biçimi, yok olma tehdidi altında kalacaktır.⁷⁹ Bu sebeple Foucault’nun *Kelimeler ve Şeyler*’i ortaya çıkarmakta olan posthümanist, postmodern epistemik uzamda epistemolojik bir özne olarak insanın ölümünü haber vererek sona erer ve özne postmodern epistemik uzamda ilk ve son kez tahtından indirilir ve dil, arzu ve bilinç dışının bir etkisi olarak yorumlanır. Bu gelişim yirminci yüzyılda karşı-disipilinler’in (psikanaliz, dilbilim ve etnoloji) ortaya çıkışı ile başlar. Bundan böyle hükümler ve bir cogito ya da aşkın zemin olmayan özne, bu epistemde kişiyi önceleyen güçlerin bir gölge fenomeni haline gelir.⁸⁰ Epistemolojik öznenin ölümü hakikat düşüncesinin de son bulması demektir. Bu anlamda İnsanın ölümü, düşünce ve eylem için nihai temel sağlayabilen aşkın ben’e, zaman dışı ve evrensel insan doğasına ilişkin bir kuşkuyu, neyin evrensel, daimi, tarih dışı, neyin akıl, bilgi ve doğru eylem sayılması gerektiği konusunda başvurulacak herhangi bir dayanak noktası ile ilgili bir kuşkuyu dile getirir. Şeylerin tamamını kendisine göre organize edebileceğimiz bir nihai temel ve gerçeklik yoktur⁸¹ ve olmayacaktır. Çünkü ‘insan, tıpkı denizin sınırındaki bir kum görüntüsü gibi’ kaybolacaktır.⁸²

Öz

Çifte Cinayet: Anrı’nın Ölümü”nden “İnsanın Ölümü”ne

Foucault, *Kelimeler ve Şeyler* kitabını “insanın ölümü”nü ilan ederek bitirir ve Nietzsche’nin “Tanrı’nın ölümü” ile kastettiği şeyin, insanın ölümü olduğunu ifade eder. Foucault’ya göre Nietzsche’nin düşüncesinde “Tanrı’nın

78 West, 1998, s. 234.

79 J. G. Merquior, *Foucault*, Çev. N. Elhüseyni, İstanbul: Afa Yayınları, 1986, s. 69-70.

80 Best ve Kellner, 1998, s. 62.

81 Falzon, 1998, s. 2.

82 Foucault, 1994, s. 499.

ölümü”, ‘metafiziğin sonu’ anlamına gelmektedir. Nietzsche, Tanrı’nın değil, modern bilimin epistemolojik öznesi olan insanın ölümünü ilan etmiştir; ki, bu insan, modern episteme içinde ortaya çıkmıştır. Batı düşüncesinde bilginin teolojiden kopuşu da Nietzsche ile başlamıştır. Metafiziğin sonu ile Batı bilgisinin temeli oluşturan özne ve bilinç özdeşleşmesi ortadan kalkmış, böylece antropolojik karakterli düşünce son bulmuş ve kendisini Tanrı’nın yerine koyan hümanist özne de yok olmuştur. Tanrı’nın ve insanın ölümü düşüncesi postmodern düşüncenin en önemli yapı taşlarındandır.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, İnsan, Özne, Epistemoloji, Metafizik

Abstract

Double Murder: From “Death of God” to “Death of Men”

Foucault ends his book *The Order of Things* by declaring “death of man”. Foucault expresses what Nietzsche meant by “death of God” means “the end of metaphysics”. According to Foucault, Nietzsche declared “the death of man” who is the epistemological subject of modern science emerged in modern episteme. Separation of the knowledge from theology in western thought, started with Nietzsche. With end of metaphysics, identification subject and conscious which are the foundation of Western knowledge come to end. Therefore, anthropological thought and humanist subject that the put himself into God’s place came to end. The thought of death of God and man is one of the most important milestone in postmodern thought.

Keywords: God, Human, Subject, Epistemology, Metaphysics.

Kaynaklar

- Akay, Ali, *Foucault’da İktidar ve Direnme Odakları*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000.
- Ansell-Pearson, Keith, *Kusursuz Nihilist - Politik Bir Düşünür Olarak Nietzsche’ye Giriş*, Çev. Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Bergofen, Debra B. “Nietzsche’s Madman: Perspectivism Without Nihilism”. *Nietzsche as Postmodernist: Essays Pro and Contra* (Ed Koelb, Clayton), State University of New York Press, 1990.
- Bernauer, J. W. *Foucault’nun Özgürlük Serüveni*, Çev. İ. Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Best, S. ve D. Kellner, *Postmodern Teori*, Çev. M. Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Erdem, Hüseyin Subhi, “Nietzsche’nin Tanrı İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Felsefe Dünyası*, 2007/1, S. 45, s. 125-138.

- Falzon, C., *Foucault ve Sosyal Diyalog*, Çev. H. Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.
- Foucault, Michel, *Kelimeler ve Şeyler/ İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 1994.
- Foucault, Michel, *Bilginin Arkeolojisi*, Çev. V. Urhan, İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999.
- Foucault, Michel, “Hakikat ve Hukuksal Biçimler”, *Büyük Kapatılma*, Derleyen: T. Birkan; Çev. I. Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 163-278.
- Foucault, Michel, “İnsan Öldü mü?”, *Felsefe Sahnesi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004a, s. 31-37.
- Foucault, Michel, “Filozof Kimdir?”, *Felsefe Sahnesi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004b, s. 44-45.
- Foucault, Michel, “Kimsiniz Siz Profesör Foucault?”, *Felsefe Sahnesi*. Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004c, s. 83-104.
- Foucault, Michel, “Foucault Sartre’a Cevap Veriyor” *Felsefe Sahnesi*, Çev. Işık Ergüden), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004d, s. 105-112.
- Foucault, Michel, “Kültür Sorunları: Foucault-Pretti Tartışması”, *Felsefe Sahnesi*, Çev. Işık Ergüden), İstanbul, Ayrıntı Yayınları. 2004e
- Foucault, Michel, “Michel Foucault Son Kitabını Açıklıyor”, *Felsefe Sahnesi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004f, s. 184-193.
- Foucault, Michel, “Felsefe ve Psikoloji”, *Felsefe Sahnesi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004g, s. 19-30.
- Foucault, Michel, “Jean Hyppolite, 1907-1968”, *Felsefe Sahnesi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004h, s. 194-201.
- Foucault, Michel, “Filozof Foucault Konuşuyor. Düşünün!”, *Felsefe Sahnesi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004ı, s. 315-317.
- Foucault, Michel, “İhlale Önsöz”, *Sonsuza Giden Dil*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2006.
- Han-Pile, Béatrice, “The “Death of Man”: Foucault and Anti-Humanism”, in *Foucault and Philosophy*, Edited by Timothy O’Leary & Christopher Falzon, Blackwell Publishing Ltd. 2010, s.118-142.
- Harr, Michel, “Nietzsche’nin Arayışı, Nietzsche ve İlahi Olanın Dönüşümü”, *Nietzsche ve Din*, Derl. ve Çev. Ahmed Demirhan, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2002, s. 183-204.
- Heidegger, Martin, *Nietzsche’nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimler Çağı*, Çev. Levent Özşar, Bursa: Asa Kitabevi, 2001.

- Heidegger, Martin, “Alman Üniversitesi’nin Kendini Beyanı”, *Heidegger ve Nazizm*, içinde, Derl. ve Çev. Ahmet Demirhan, İstanbul: Vadi Yayınları, 2002, s. 40-50.
- Hekman, Susan, *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*, Çev. H. Arslan ve B. Balkız, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Kökoğlu, Fahrettin, “Nietzsche ve Modern İnsanın Sonu”, *Tezkire*, S. 25, 2002, s.107-117.
- Merquior, J. G., *Foucault*, Çev. N. Elhüseyni, İstanbul: Afa Yayınları, 1986.
- Milchman, Alan and Alan Rosenberg, “The Aesthetic and Ascetic Dimensions of An Ethics of Self-Fashioning: Nietzsche and Foucault”, *Parrhesia*, No, 2, 2007. s. 44-65.
- Munslow, Alun, *Tarihin Yapısökümü*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.
- Murphy, John W., *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri*, Çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.
- Nietzsche, Friedrich, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Çev. A. Turan Oflazoğlu, Bursa: Asa Yayınları, 1999.
- Nietzsche, Friedrich, **Şen Bilim**, Çev. Levent Özşar, Bursa: Asa Yayınları, 2003.
- Stauth, G. ve S. Turner, *Nietzsche’nin Dansı*, Çev. M. Küçük, Ankara: Ark Yayınları, 1997.
- Touraine, A., *Modernliğin Eleştirisi*, Çev. Olçay Kunal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- Urhan, Veli, *Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.
- Vattimo, Gianni, *Modernliğin Sonu*, Çev. Şehabettin Yalçın, İstanbul: İz Yayınları, 1999.
- West, D., *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, Çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998.